

Sivistys kuuluu kaikille

Raportti asiantuntijaryhmän työskentelystä

Sivistystila-sarja osa 2
Nina Hjelt, Milla Holmberg (toim.)

Sisällys

Tausta: Sivistystila kutsuu osaksi sivistystehtävää	2
1. Työpaja 2: Sivistys kuuluu kaikille: tavoitteet ja toteutus	5
2. Menneisyys: Sivistyksen tasa-arvo historiassa	7
3. Nykyisyys: Sivistyksen tasa-arvo nyt.....	9
4. Tulevaisuus: Kohti tasa-arvoisempaa tai moniäänistä sivistystä.....	13
5. Ajatuksia Sivistystilan sisällöiksi	16
6. Lopuksi.....	18
Tausta-aineistoa	19

Tausta: Sivistystila kutsuu osaksi sivistystehtävää

Tänä päivänä Suomi tunnetaan kansainvälisesti korkean osaamisen yhteiskuntana. Menestys erityisesti OECD:n lasten ja aikuisten osaamisvertailuissa, Pisassa ja PIAACissa, tuo Suomeen koulutusturisteja. Monissa vertailuissa Suomi nähdään yhtenä maailman parhaista maista elää. Miten olemme tämän kaiken saavuttaneet?

Kvs-säätiö (Kansanvalistusseura sr.) haluaa avata yhteiskunnallista keskustelua kasvatuksen ja sivistyksen arvopäämääristä. Muodostamme yhteistä ymmärrystä yhteiskunnan sivistystehtävästä, sen kentästä ja toiminnasta. Sivistys ei ole ylhäältä alas annettu asia, vaan yhteinen ponnistus, johon jokainen yhteiskunnan jäsen osallistuu. Käsitteet sivistyksen määritelmästä ovat tietenkin moninaiset, mutta aihe koskettaa jokaista suomalaista. Jokaisella tulee olla mahdollisuus osallistua keskusteluun. Tätä varten haluamme koota tietoon ja tutkimukseen perustuvaa pohjaa ja antaa työkaluja ja kanavan sivistystehtävän muotoiluun osallistumiseksi. Haluamme osallistaa ja vahvistaa kansalaisten ääntä tulevaisuuteen suuntaavan kasvatuksen ja koulutuksen saralla.

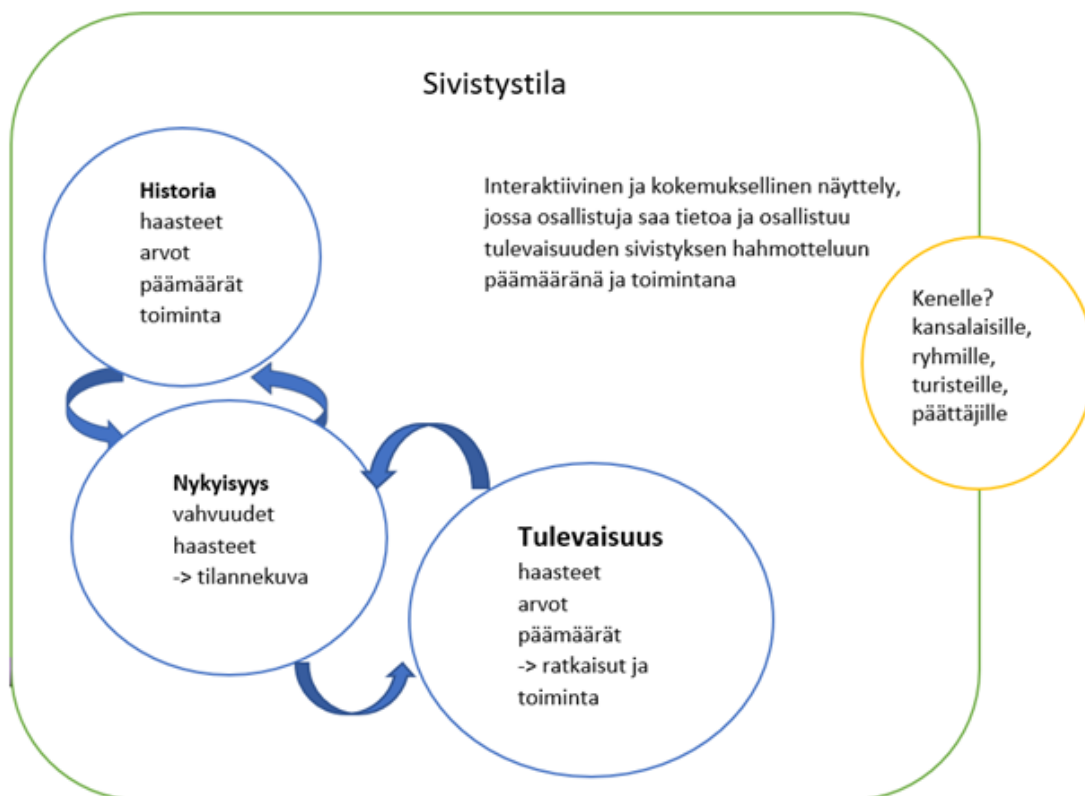
Yhteiskunta uusintaa ja uudistaa itseään järjestelmällisesti kasvatuksen ja koulutuksen avulla. Tulevaisuuden yhteiskuntaa ja maailmaa hahmotellessamme meidän tulee tunnistaa ja arvioida koulutuspolitiikkaa ohjaavia arvoja ja tavoitteita.

Suomalaisessa koulutuspolitiikassa ja kasvatustyössä sivistys on 1870-luvulta saakka nähty sekä päämääränä että välineenä. Sivistynyttä kansaa kasvatettiin aikanaan alamaisista kansalaisiksi. Demokraattisten yhteiskuntien edellytyksenä nähtiin lukutaitoinen ja informoitu väestö. Kuitenkin myös ihmisen henkilökohtaisella kasvulla ja kehityksellä on nähty olevan itseisarvo.

Tulevaisuus nähdään usein ongelmien värittämänä. Onkin totta, että vastassamme on viheliäisiä ongelmia. Niiden ratkaisemiseen haemme reflektiopohjaa menneestä. Olemme Suomessa aiemminkin selvinneet haasteista sivistyksen avulla. Meillä on edellytykset vastata jatkossakin edessämme oleviin haasteisiin. Tämä vaatii kuitenkin ajassamme sivistysihanteen ja sen päämäärien uudelleentarkastelua sekä niiden viemistä käytännön tasolle. On tärkeää kyetä yhtäältä luomaan arvopohjaisia tavoitteita sekä toisaalta tunnistamaan ja arvioimaan erilaisia vaikutteita oppimisen ja sivistyksen edistämisyrittämysten takana.

Kansanvalistusseura avaa vuonna 2022 yleisölle Sivistystilan. Sivistystila on fyysinen paikka, joka kutsuu laajasti ihmisiä katsomaan suomalaisen sivistyksen ja koulutuksen tarinan kautta tulevaisuuteen.

Sivistystilassa jokainen pääsee osaksi sivistyksen tarinaa.

Kuva: Sivistystila

Sivistystila avataan loppukevällä 2022. Sivistystilaa ja sen sisältöjä kehitetään myös avaamisen jälkeen, erityisesti Kvs-säätiön 150-juhlavuodeksi jota vietetään vuonna 2024.

Kutsuimme Sitran Sivistys+ -ohjelman tuella koolle asiantuntijaryhmän tuottamaan neljässä työpajassa sisältöjä Sivistystilaan. Työpajojen teemat kietoutuvat toisiinsa. Kussakin työpajassa on oma näkökulma, josta sivistystä tarkastellaan.

Työpajojen teemat

1/Eurooppalainen sivistyskeskustelu

Elinikäisen oppiminen ja aikuiskasvatuksen humanistinen perusta, kansainvälinen keskustelu ja viitekehys sekä tämän liittyminen muuhun sivistyskeskusteluun. Suomalaisessa keskustelussa eurooppalaiset vaikutteet ovat olleet vahvassa asemassa; kansainvälisellä keskustelulla on suorat linkit myös suomalaisiin ratkaisuihin.

- Mitä Euroopassa ajatellaan sivistykseen tähtäävästä aikuiskasvatuksesta ja sen tulevaisuudesta?

2/ Sivistys kuuluu kaikille

Koulutuksen, kasvatuksen ja muun sivistystyön laajentaminen kaikkien saataville suomalaisessa yhteiskunnassa. Koulutusjärjestelmämme ja vapaan sivistystyön historian isot visiot ja käännekohtat tasa-arvon edistämiseksi sekä näiden tulevaisuuden näkymät. Syrjintä ja eriarvoisuus kasvatuksen kentillä.

- Mitä kuuluu tasa-arvolle ja ihmisarvolle suomalaisen sivistyksen perustana?
- Millaista yksilöiden ja ryhmien ulossulkemista kasvatuksen kentillä tapahtuu ja miten voisimme toimia paremmin?

3/ Sivistyksellä kestävään tulevaisuuteen

Rajallinen planeettamme ja muut tulevaisuuden haasteet. Uudet sivistystarpeet ekologisesti ja sosiaalisesti kestäväen tulevaisuuden saavuttamiseksi.

- Millaisia ekologisen, sosiaalisen ja taloudellisen kestävyden ongelmia kohtaamme?
- Miten ne vaikuttavat sivistystehtävän päämääriin – vai vaikuttavatko?

4/ Sivistyksen monet motiivit

Kasvatuksen kentillä kilpailevat intressit. Kasvatuksessa halutaan osin säilyttää ja osin uudistaa yhteiskuntaa.

Oppimiselle eri yhteyksissä asetettavia päämääriä.

- Onko oppimisen tavoitteena yhteiskunnassa käytännössä työelämässä ja kilpailussa hyödynnettävät tiedot, taidot ja osaaminen?
- Onko oppiminen pakkoa vai mahdollisuutta?
- Millaisia tulevaisuuden näkymiä kasvatuksen kentällä kilpailevat eri intressit avaavat?

Sivistystilan sisällöt on tuotettu asiantuntijayhteistyössä. Suuri kiitos asiantuntijaryhmämme jäsenille, jotka ovat heittäytyneet työskentelyyn ja tehneet siitä laaja-alaisen ja kriittisen:

Anna Finnilä (Helsingin kaupunginmuseo), Jenni Helakorpi (Helsingin yliopisto), Ulpukka Isopahkala-Bouret (Turun Yliopisto), Maria Joutsenvirta (Aalto-yliopisto), Heli Kautonen (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura), Anna-Kaisa Koski (Punos -työryhmä), Jutta Kujasalo (Heureka), Vesa-Matti Lahti (Sitra), Erkka Laininen (OKKA-säätiö), Riikka Leskinen (Keskustakirjasto Oodi), Markus Liimatainen (YLE), Jyri Manninen (Itä-Suomen yliopisto), Minna Mattila-Aalto (TTS Työtehoseura ry), Reijo Miettinen (Helsingin yliopisto), Ki Nurmenniemi (Punos -työryhmä), Samu Nyström (historioitsija), Eero Ojanen (Kriittinen korkeakoulu), Perttu Pölönen, (Perttu Productions Oy), Hanna Rahkonen (Suomen opettajaksi opiskelevien liitto, SOOL), Anneli Rautiainen, (Opetushallitus), Sanna Rekola (Sitra), Katariina Stenberg (Helsingin yliopisto), Marita Salo (Opintokeskus Siviis), Riikka Suhonen (Helsingin yliopisto), Ilona Taimela (Ilmiömuotoilu Oy), Tuukka Tomperi (Tampereen yliopisto), Lauri Tuomi (Kvs-säätiö), Jaakko Vilja (Kriittinen korkeakoulu), Björn Wallen (Vapaa Sivistystyö ry), Anneliina Wevelsiep (Kansalaisfoorumi), Anna-Karin Öhman (Svenska Folkhögskolans vännen).

Työpajan suunnittelusta ja ohjauksesta ovat vastanneet Nina Hjelt ja Milla Holmberg Kvs-säätiöstä sekä Severi Hämäri ja Markus Neuvonen Kriittisestä korkeakoulusta.

Raportin koostamisesta vastasivat Nina Hjelt ja Milla Holmberg.

1. Työpaja 2: Sivistys kuuluu kaikille: tavoitteet ja toteutus

Johan Amos Comenius muotoili teoksessaan *Didactica Magna* (1638) kasvatuksen periaatteeksi "kaikille kaikkea tasapuolisesti". Valistuksen filosofiassa sivistys nähtiin ihmisyyteen kuuluvana velvoitteena. Sivistys ei siis ole tiedollinen tai taidollinen ominaisuus, eikä minkään erityisryhmän omaisuutta. Se kuuluu kaikille syntyperään ja sukupuoleen katsomatta.

Myös suomalaisessa sivistyskäsityksessä tasa-arvon tavoite on ollut vahva. Eri ihmisryhmien pääsyä tiedon ja koulutuksen äärelle on laajennettu asteittain läpi 1900-luvun. Miten hyvin tämä modernin sivistyskäsityksen keskeinen periaate on tosiasiallisesti toteutunut eri aikoina?

Sivistys kuuluu kaikille -työpajaraportissa tarkastelemme sivistyksen tasa-arvoa. Työskentelyämme teemasta ohjasivat mm. kysymykset: Miten sivistysajattelua on historiassa laajennettu? Kenellä on valta määrittellä sivistystä? Millaista syrjintää ja ulossulkemista sen kentillä tapahtuu?

Sivistystilan neljän työpajan sarjassa Sivistys kuuluu kaikille -teematyöskentely on järjestyksessä toinen. Työskentelyyn osallistuivat Anna Finnilä, Ulpukka Isopahkala-Bouret, Jenni Helakorpi, Maria Joutsenvirta, Heli Kautonen, Anna-Kaisa Koski, Vesa-Matti Lahti, Riikka Leskinen, Jyri Manninen, Minna Mattila-Aalto, Reijo Miettinen, Samu Nyström, Hanna Rahkonen, Sanna Rekola, Marita Salo, Katariina Stenberg, Riikka Suhonen, Ilona Taimela, Tuukka Tomperi ja Jaakko Vilja.

Teematyöskentelyn sisältö

- Verkkokeskustelu: työpajan teemasta käytiin muutaman viikon aikana keskustelua koko asiantuntijaryhmälle avoimella verkkoalustalla.
- Esiwebinaari: ennen työpajaa järjestetyssä, tunnin mittaisessa esiwebinaarissa osallistujat tutustuivat aiheeseen ja toisiinsa.
- Yhteinen työpaja: hankkeen ensimmäinen, puolen päivän mittainen työpaja järjestettiin Covid 19 -pandemian vuoksi virtuaalisesti ja toteutettiin learning cafe-menetelmällä. Ryhmä jaettiin keskustelemaan pienryhmiin kustakin ennalta määrätystä tehtävästä kerrallaan. 9.6.2021 työpajaan osallistuneet asiantuntijaryhmän jäsenet pureutuivat niiden kysymysten etsimiseen ja muotoilemiseen, jotka auttavat meitä ymmärtämään, arvioimaan ja luomaan sivistyksen päämääriä ja arvopohjaa tulevaisuuteen suunnattaessa. Ajatuksia koostettiin kirjalliseen muotoon sähköisen fläppitaulun (Miro) avulla.

Tässä raportissa kokoamme yhteen esiwebinaarissa, verkkokeskustelussa ja työpajassa tuotettua keskustelua ja kirjallisia kommentteja. Raportin loppuun on lisätty tiiviit taustoitukset yhdenvertaisuudesta sekä taustatekijöistä, jotka tutkimusten mukaan vaikuttavat sivistykselliseen tasa-arvoon.

Aloitimme työskentelyn pohtimalla sivistyksen ja tasa-arvon suhdetta. Tasa-arvon nähtiin liittyvän erottamattomasti sivistykseen. Jaakko Vilja totesi, että sivistyksen olemus on lähtökohtaisesti tasa-arvoinen ja tasa-arvoistava. Sivistys on reflektiivinen, tieto- ja arvoulottuvuuksilla ladattu suhde maailmaan ja yksilön omaan ympäristöön. Näin ollen sivistys koskee kaikkia samalla tavalla. Sivistystä myös luodaan ja uudistetaan yhdessä jatkuvasti. Sivistys on lajimme menestyksen elinehto, ja sellaisena edellyttää jatkuvasti tasa-arvoistuvaa sivistystä.

"Vapaa, kehittyvä, tasa-arvoinen yhteiskunta nojaa tasa-arvoisesti sivistyneeseen kansaan, joka toimii valistuneesti, sivistyneesti ja tasa-arvoisesti." Jaakko Vilja

Sivistyksen tasa-arvoon sisältyy useita näkökulmia. Jenni Helakorpi erotteli mahdollisiksi näkökulmiksi ensinnäkin sivistyksen määrittelyvallan; mikä kulloinkin nähdään tai hyväksytään "sivistykseksi". Minkälainen ja kenen tieto on arvokasta ja kanonisoidaan vähitellen sellaiseksi, mitä jokaisen olisi sisäistettävä?

Toiseksi sivistyksen tasa-arvokysymys on se, mitä ”sivistyksellä” tehdään.

Minna Mattila-Aalto jatkoi kysymällä, onko sivistyksellä tasa-arvo ja yhdenvertaiset arvioinnin mittapuut. Arvoltaan yhdenvertaiset ihmiset toteuttavat elämässään arvoja, jotka eivät ole yhdenvertaisia, koska he arvottavat asioita eri tavoilla. Arvot ja arvostukset myös muuttuvat ajassa, ja käsitykset sivistyneestä ihmisestä ovat muuttuneet aikojen saatossa. Ihminen ja sivistys joutuvat aina uudelleen arvioinnin kohteeksi. On tärkeää kysyä, minkälainen sivistys voisi olla tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta tavoittelevaa.

Tasa-arvo lisää sivistystä ja sivistys tasa-arvoa. Ilman toista ei voi olla toista. Suomessa kaikilla on jo teoriassa mahdollisuus sivistää itseään (mahdollisuuksien tasa-arvoa), mutta käytännössä on erilaisia rakenteellisia ja sosioekonomisia tekijöitä, jotka tätä vaikeuttavat (jos siis koulutus nähdään osana sivistystä). Mutta ihmisenä voi kasvaa (sivistyä) aikuisiällä kuka tahansa ja koko ajan. Jyri Manninen

Sivistys on henkilökohtainen prosessi, joka on kaikkien ulottuvilla läpi elämän. Emme kuitenkaan toimi tyhjiössä. Niin henkilökohtainen kuin yhteisöllinenkin sivistys on ympäristön ja rakenteiden tukema asia. Työpajassa käsiteltiin sivistyksen tasa-arvoon liittyviä näkökulmia monipuolisesti, pyrkien erityisesti tunnistamaan rakenteisiin ja käytänteisiin kytkeytyviä tasa-arvon esteitä eri aikoina.

2. Menneisyys: Sivistyksen tasa-arvo historiassa

Asiantuntijaryhmässä pohdittiin tasa-arvon toteutumista suomalaisessa sivistyskäsitteessä eri aikoina. Alusta saakka pohjoismaisen sivistystyön tavoitteita ovat olleet aktiivinen kansalaisuus ja demokratia. Nähtiin, että kaikki yhteiskunnan jäsenet tuli varustaa tiedoilla ja taidoilla, jotka mahdollistavat täysipainoisen ja tasaveroisen osallistumisen demokratiaan. Kuinka hyvin tämä on toteutunut eri aikakausina?

Kysymyksiä työskentelyssämme:

- Mitkä ovat suomalaisen sivistystyön historian isot visiot ja käännekohtat tasa-arvon edistämiseksi? Mitä hyviä ratkaisuja on tehty?
- Mitä ongelmia tasa-arvon tiellä on ollut? Ketkä ovat jääneet katveeseen?

Sivistyksen tasa-arvon käännekohtia

Työpajassa pohdittiin muun muassa mitkä henkilöt, ilmiöt ja olosuhteet ovat historiassa vaikuttaneet sivistykselliseen tasa-arvoon. Entä kuinka sivistyksellisestä tasa-arvosta ja sivistys oikeuksista on aikojen saatossa keskusteltu? Mitkä historialliset ajattelutavat vaikuttavat yhä ajatteluumme? Työskentelyssä pohdittiin myös konkreettisia tapoja, joilla sivistystyö ja erityisesti koulutusinstituutiot ovat poistaneet tasa-arvon esteitä viimeisen vuosisadan aikana. Käännekohtia lähdettiin avaamaan aikajanan avulla.

Ensimmäisenä nostona aikajanalla oli kirjoitustaito n. 300 ennen ajanlaskun alkua. Antiikin aikoina 200-300-luvuilla syntyi ajatus demokratiasta, mutta se jätti ulos naiset tai oikeastaan kaikki muut paitsi itselliset miehet. Ylipäätään historiassa näkyy miesten ja naisten välinen epätasa-arvo: historia on kirjoitettu miehen äänellä. Luonto ja kulttuuri erotettiin toisistaan, ja käsitys tiedosta oli kapea. Ihmiskäsitys irtaantui holismista.

Keskiajalla uskonnot olivat merkittävässä roolissa sivistyksen kehittäjinä ja levittäjinä. 1000-luvulla tuli kirjapainotaito, 1200-luvulla rakentuivat ensimmäiset yliopistot. Yliopistoverkoston kehittyminen Euroopassa tarkoitti uudenlaisia mahdollisuuksia tutkia asioita. Tiedot ja oivallukset levisivät myös Suomeen. Yhteinen akatemian kieli, latina, oli keskeinen tekijä. Samoihin aikoihin sivistystä esti tai hidasti ajatus kristinuskon yliveritaisuudesta ja myös muiden kansojen kolonisointi eurooppalaisten toimesta tuli mahdolliseksi.

Renessanssin aikoihin 1400-1500-luvulla taiteen arvostus kasvoi. Tieteen arvostus ja tieteellisen maailmankuvan suuri vaikutus puolestaan alkoi 1700-luvulla, ja samaan aikaan kansanomaisen perinnetiedon arvostus laski. 1700-1800-luvulla kirkko toimi keskeisenä kansan sivistäjänä. Perinnetiedot ja uskomukset leimattiin sivistymättömiksi. 1800-luvulla kansanperinteen arvostus kuitenkin nousi uudestaan. Myös Suomessa alettiin rakentaa kansallista identiteettiä perinnetiedon pohjalta.

1800-luvulla kasvatuskäsitteet muuttui. Kansalaisyhteiskunnan rakentaminen alkoi: syntyi uudenlaisia liikkeitä ja yhdistyksiä (muun muassa naisasialiike ja työväenyhdistys) ajamaan kansalaisten asiaa. Kansakoulu ja kansanvalistustyö käynnistyivät. Sivistys nähtiin osana kansakuntaprojektia ja sivistystä "siirrettiin" oppineilta kansalle. Kansakouluasetus annettiin vuonna 1866.

Jyri Manninen nosti esiin merkittäviä kansallisia sivistysprojekteja. 1800-luvun alkupuolella sai alkunsa pohjoismaisen kansansivistystyö, jonka tavoitteena oli kansan kasvattaminen ja sivistäminen hyvin käyttäytyviksi kansalaisiksi. Raittiusliike ja kansakoulun synty ajoittuivat 1800-luvun puoliväliin.

1900-luku oli sivistystyön kulta-aikaa: kansanopistot ja työväenopistot saivat alkunsa, lukutaidon arvostus laajeni, kirjastolaitos aloitti toimintansa. Oppivelvollisuuslaki tuli vuonna 1921 voimaan. 1970-luvun peruskoulu-uudistus ja maksuton koulutusjärjestelmä peruskoulusta yliopistoon on edelleen merkittävä sosiaalisen liikkuvuuden mahdollistaja: koulutus tai sivistys mahdollistaa niin sanotun luokkahypyn.

Soraääniäkin esiintyi: peruskoulu-uudistus oli pitkän poliittisen kamppailun tulos, jota vastustettiin tasapäistävänä.

Yleinen oppivelvollisuus, peruskoulu ja maksuton korkeakoulutus olivat tärkeitä virstanpylväitä sivistyksen tasa-arvon historiassa. Fennomaanit edistivät kansallistunnetta, suomalaista kieltä ja kulttuuria vuosisadan lopussa naisasialiikkeen ohella. Naisten äänioikeus saavutettiin ensimmäisenä maana Euroopassa vuonna 1906. Työväen opintoliike tarjosi koulutusta tavalliselle kansalle ja loi pohjaa koulutukselliselle tasa-arvolle 1800-luvun puolivälistä alkaen. 1900-luvun puolivälistä alkaen aikuiskasvatusjärjestelmä ja muu vapaa sivistystyö laajeni ja avoin yliopisto syntyi 1970-luvulla. Näillä on ollut merkittäviä sivistyshyötyjä Suomen kansalle.

Lauri Tuomi lisäsi, että Kansanvalistusseuran tarjoamalla suomen- että ruotsinkielisellä tietokirjallisuudella sekä kirjastolaitoksen synnyllä 1800-luvun lopussa on ollut iso merkitys suomalaisten lukutaidolle. Myös Kansanvalistusseuran ylläpitämä kirjeopisto (myöhemmin Etäopisto) 1900-luvun alussa tavoitti kansaa laajasti ja oli pitkään Suomen suurin oppilaitos. Nämä olivat mittavia kansallisia projekteja sivistyksen saralla. Avoimen yliopiston monimuoto-opetus 1980-luvulta alkaen on myös laajentanut koulutuksen saavutettavuutta, Manninen totesi.

Vähemmistöjen asema koulutuksessa

Nationalismin aikakaudella, 1800-luvun puolivälistä 1950-luvulle, suomen kieli ja suomalaisuus olivat kansallisen sivistysideaalin keskiössä; vähemmistöjen kysymykset jäivät sivuun. Suomessa kansalliset vähemmistöt, kuten romanit ja saamelaiset olivat alisteisessa asemassa ja pitkälti koulutusjärjestelmän ulkopuolella.

Vuonna 1948 YK:n Ihmisoikeuksien julistus tunnusti ihmisten luonnollisen arvon ja yhtäläiset oikeudet. Ylipäätään 1900-luvun puolivälissä alettiin puhua enenevässä määrin vähemmistöjen oikeuksista. 1960-lukua värittivät toisen aallon feminismi sekä vuoden 1968 vallankumous, rauhanliike ja yliopistojen valtaukset Euroopassa.

Vilja totesi sivistyksellisen tasa-arvon merkkipaaluksi vuoden 1997 peruskoululain muutoksen, jonka myötä kaikki lapset saatiin pidennetyn oppivelvollisuuden piiriin. Tämä paransi osittain myös vammaisten asemaa, joka oli pitkään sotien jälkeen vielä erittäin heikko.

Käsitys sivistyksestä on monimuotoistunut mutta välineellistynyt

Vuosituhanne loppua leimaa tietokäsityksen monimuotoistuminen: holistinen näkökulma tietoon sai aiempaa enemmän jalansijaa. On muun muassa tunnustettu, että tiedon ja tietämisen lajeja on useita: loogis-rationaalista, kehollista ja tunneälyä. Yhtenäiskulttuuri alkoi murtua. Internet ja sen ihmisten ulottuville tuoma valtava tiedon määrä tuottivat uudenlaisia mahdollisuuksia, mutta myös haasteita, sivistykselliselle tasa-arvolle. Myös kansallisten vähemmistöjen olemassaolo tunnustettiin Euroopan neuvoston sopimusten mukaisesti.

Keskustelussa todettiin, että sivistys arvona on jäänyt jalkoihin ja välineellistynyt, kun painotetaan ”kovempaa” työtä, jatkuvaa oppimista ja työhön liittyvää osaamista. Yleissivistävän opetuksen, taito- ja taideaineiden ja kulttuurityön arvostus on matalampaa. Näitä kuitenkin pidettiin tärkeinä mielikuvituksen ja empatian kehittymisen kannalta. Ilmaan heitettiin kysymys: onko sivistyskäsitys hukunut jälkiteollisessa maailmassa?

Keskustelussa todettiin myös, että sivistys ei ole kumulatiivista: historian perusteella ei voi tehdä johtopäätöksiä siitä, mikä on sivistymätöntä. Sivistys sen sijaan elää ajassa ja muuttuu aikojen myötä. Eri aikojen eri arvotukset ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat kulloiseenkin sivistyskäsitykseen.

3. Nykyisyys: Sivistyksen tasa-arvo nyt

Suomessa institutionalisoidun sivistyksen tavoitteena on tasa-arvoisuus ja yhdenvertaisuus olipa kyse koulutusjärjestelmästä tai sivistyspalveluiden saavutettavuudesta. Tavoitteena on siis koulutuksen, kasvatuksen ja muun sivistystyön laajentaminen kaikkien saataville suomalaisessa yhteiskunnassa.

Järjestelmiimme liittyy kuitenkin monen tasoisia tasa-arvon ongelmia. Niiden tunnistaminen ja halu toimia paremmin ovat avainasemassa kehityksessä kohti tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa.

Kysymyksiä työskentelyssämme:

- Mitä kuuluu tasa-arvolle ja ihmisarvolle suomalaisen sivistyksen perustana?
- Millaista ulossulkemista kasvatuksen kentillä tapahtuu ja miten voisimme toimia paremmin?

Tasa-arvo on julkilausuttu tavoite kasvatuksessa

Jenni Helakorpi totesi, että julkisessa keskustelussa kaikki ovat sitoutuneita ”tasa-arvoon”, mutta mitä sillä kulloinkin tarkoitetaan, jää epäselväksi. Tasa-arvoa voidaan tarkastella esimerkiksi mahdollisuuksien tai tulosten näkökulmasta. Lisäksi on eri asia, halutaanko siihen käytännössä panostaa. Hanna Rahkonen lisäsi, että tasa-arvo vaikuttaa olevan ”hyvien aikojen luksusta”, johon ei ole aina varaa. Harmillinen nykytila on Helakorven mukaan se, että tutkijat ja kansalaisjärjestöt keskustelevat tasa-arvoasioista liiaksi keskenään. Tieto ei tavoita politiikan tekijöitä. Sen sijaan tietyt tapahtumat, kuten Pisa-tulosten julkaisu, herättää aina laajaa kiinnostusta koulutukseen.

Esimerkiksi perusopetuslaissa on kirjattu tavoitteeksi, että oppilaita kasvatetaan ihmisyyteen ja eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen. Näin ollen institutionalisoidun sivistyksen tavoitteena on julkilausuttu tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta tavoitteleva sivistys. Yhteiskunnallisia koulutusinstituutioita läpäisevät kuitenkin monet eri arvot ja tavoitteet, jotka eivät sovi helposti yhteen sen ajatuksen kanssa, että sivistyksellä tavoiteltaisiin tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta, Helakorpi huomautti.

Myös laki vapaasta sivistystyöstä vuodelta 2010 määrittelee sivistystyön tarkoitukseksi edistää yhteiskunnan eheyttä, tasa-arvoa ja aktiivista kansalaisuutta sekä toiminta-ajatuksiksi omaehtoisen oppimisen, yhteisöllisyyden ja osallisuuden. Vapaan sivistystyön odotetaan siis vahvistavan kansalaisuutta, kansalaisyhteiskuntaa, demokratiaa, sosiaalista koheesiota ja tasa-arvoa. Tämä tulkinta vapaan sivistystyön roolista pohjaa vahvasti pohjoismaisen kansansivistyksen traditioon.

Sivistyksen tasa-arvopuutteita

Koulujen eriarvoistuminen, kouluvalintojen ja painotetun opetuksen kautta toteutuva koulushoppailu vaikuttavat sivistyksen tasa-arvon toteutumiseen, Jyri Manninen huomautti. Kun koulut eriytyvät maineeltaan hyviin ja huonoihin, niiden tuottama eriarvoisuus kasvaa. Eräänä ratkaisuna koulussa esiintyvien tasa-arvo-ongelmien tunnistamiseen ja ratkaisemiseen tuotiin se, että opettajankoulutukseen tuotaisiin lisää tasa-arvoasiantuntijoita. Rahkonen toi esiin, että täydennyskoulutuksilla on nykyisin iso rooli opettajien osaamisen kehittämisessä tasa-arvoasioissa, lisäksi aihepiirit ovat opettajien harrastuneisuuden varassa. Ajatuksena on, että tasa-arvo olisi jokin ”läpileikkaava” tavoite, jolloin sitä ei konkretisoida eikä ajatus myöskään toteudu.

Minkälaista ulos- ja sisäänsulkemista tapahtuu näissä prosessissa ja minkälaisia valtasuhteita niissä rakentuu? Siis sekä prosessissa, jossa jokin nähdään sivistykseksi, että siinä, missä sivistystä sisäistetään sivistykseksi, ”oikeanlaiseksi” tiedoksi ja olemisen tavaksi, kysyi Jenni Helakorpi.

Jenni Helakorpi nosti koulumaailmasta esimerkiksi sivistyksen määrittelyvallasta sen, mitä kielitaitoa tai minkälaista monikielisyyttä pidetään resurssina ja mitä ongelmallisena. Tai vastaavasti, minkälaiset

elämäkokemukset ja niiden myötä karttunut tieto näyttäytyy resurssina (ja muuttuu käytännössä resurssiksi koulutusjärjestelmässä ja siellä etenemisessä ja meritoitumisessa) ja mikä ei. Näitä kysymyksiä tarkastellaan tällä hetkellä käynnissä olevissa tieteen (ja taiteen jne.) dekolonisaatio-pyrkimyksissä, joissa haastetaan ja puretaan tieteellisen tiedon muodostuksen kolonialistisia rakenteita, rakenteellista rasismia ja valkoisuusnormia.

Yhtenä askeleena tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta tavoittelevalle sivistykselle olisi siis sen tunnistaminen, miten tämänhetkinen maailmankuvamme sekä normimme ovat historiallisesti rakentuneet sekä rakentuvat edelleen sorrolle.

”Tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden näkökulmasta tärkeää on pyrkiä siihen, että ”sivistys” jota ylläpidämme, vaalimme ja mahdollistamme, on mahdollisimman monimuotoista ja moniäänistä ja laajaa. Huolena on, että instrumentaalinen näkemys sivistyksestä kaventaa ja tyypistää sen siihen, mitä juuri nyt haluamme ja osaamme mitata (esimerkiksi OECD:n mittarein) ja vain uusinnamme vallitsevaa epäoikeudenmukaista maailmanjärjestystä.” Jenni Helakorpi

Anna-Kaisa Koski totesi, että tunnistamme hyvin historiasta, kenen agenda sivistyskäsitteellä ja -käsityksellä on kulloinkin ajettu. Entä nyt? Koski jatkoi toteamalla, että orjuudesta puhutaan kuin se olisi historiallinen ilmiö, näin ei kuitenkaan ole, edes Suomessa.

Myös Reijo Miettinen toi esiin nykypäivän kolonialistisen koulutuksen kehityksessä: kehitysmaiden lapset käyvät 5-6 luokkaa koulua, mutta oppivat lukemaan englanniksi – eivät omalla kielellään. Lapset joutuvat siis luopumaan omasta kielestään. Kyseessä on kulttuurinen ja kielellinen koulutuksen kriisi.

Milla Holmberg toi esiin sukupuolen vaikutuksen koulutuksessa sekä oppimisessa. Esimerkiksi lukutaidossa pojat jäävät usein tyttöjä merkittävästi heikommalle tasolle. Ulpukka Isopahkala-Bouret avasi saavutettavuutta koulutuksellista tasa-arvoa koskevana näkökulmana: tarvitaan erityisiä toimenpiteitä, jotta tämä mahdollistuu laajemmin. Esimerkiksi korkeakouluihin pääsyssä ei ole haluttu huomioida erityisryhmiä. Osaltaan tähän on vaikuttanut leimaamisen pelko; positiivisesta diskriminaatiosta aiheutuva mahdollinen stigma. Suomessa ei ole käytetty positiivisen diskriminoinnin keinoja yksilötasolla niin, että esimerkiksi korkeakouluhakija saisi etua taustastaan johtuen. Pikemminkin se on merkinnyt esimerkiksi lisäresurssien kohdentamista kouluihin, joissa on paljon maahanmuuttajataustaisia lapsia. Korkeakoulun kulttuuri on kuitenkin keskiluokkaisen valtaväestön kulttuuri.

Koulutuksessa valikoidaan ihmisiä aseisiin, normittaminen liittyy taustaan. Esimerkiksi erityisopetukseen päädytään muita useammin matalammista sosioekonomisista lähtökohdista, lisäksi maahanmuuttajatausta ja sukupuoli altistavat.

Koski toi esiin, miten suomi toisena kielenä -opetus on ollut konkreettinen ulossulkemisen keino. Oppilaita on saatettu ohjata nimen tai ihonvärin takia S2-ryhmään, vaikka suomen kielen taidossa ei olisi puutteita. Suomea hyvin puhuvilla S2-ylioppilaskirjotuksiin osallistujilla kamppailu ylimmistä arvosanoista on luonnollisesti kovaa ja aiemmin ainoastaan vähintään M:n kirjoittaneilla on ollut mahdollisuus jatkaa yliopistoon. Kantelu oikeusasiamiehelle sai aikaan sen, että yliopistot ovat tämän vuoden aikana uudistaneet S2-arviointia. Se ei vielä poista varsinaista ongelmaa: väärässä ryhmässä olevien oppilaiden kieli ei kehity niin hyvin kuin olisi mahdollista.

Koulutusta koskevassa keskustelussa nousee tasaisin väliajoin vaatimuksia ”erityislahjakkuuksien” paremmasta huomioimisesta ja syytöksiä ”tasapäistämisestä” ja heikoimpien ehdoilla etenemisestä.

Tasa-arvon kysymyksiä aikuiskoulutuksessa

Ryhmässä pohdittiin aikuiskoulutuksen merkitystä ja mahdollisuuksia ”toisena mahdollisuutena”. Voiko ihminen kiinnostua uusista asioista ja kouluttautua vielä myöhemmälläkin iällä? Tässä tunnistettiin

kuitenkin esimerkiksi vapaan sivistystyön kentällä kohdattu ikuisuusongelma: koulutuksiin osallistuvat jo valmiiksi etuoikeutetut ryhmät.

Keskeisimmät haasteet liittyvät samaan resurssien kasautumiseen kuin tasa-arvokysymyksissä muutenkin. Hyvin resursoitu (kognitiiviset edellytykset, perhesuhteet, tukiverkot, teknis-taloudelliset edellytykset) lapsi, nuori tai aikuinen voi esimerkiksi suorastaan hyötyä pandemian aikaisesta etäopetukseen siirtymisestä tai sivistystyön kehittämisestä alati vähemmän ulkoisesti tuettuun suuntaan. Jaakko Vilja

Ei olla onnistuttu ratkaisemaan, miten saataisiin mukaan ryhmät, jotka eivät ole sivistyskeskusteluiden ja oppimispalveluiden parissa. Sosiokulttuurinen oppimiskäsitys tunnustaa kuitenkin moniäänisyyden.

Ryhmässä todettiin, että inklusion ihmisoikeusperustaa ei tunneta riittävästi. Inklusiosta on tehty kirosana, jota poliitikot käyttävät lyömäaseena. Pohjimmiltaan inklusiosta on kyse oikeudenmukaisuudesta. Isopahkala-Bouret pohdiskeli kuitenkin myös sitä, että inklusiopuheen vaarana on tuottaa normatiivinen käsitys ”hyvästä”. Tuottaako se tällöin vahingossa muihin valintoihin kohdistuvaa arvostelua muille? Mitkä ovat muut hyvän elämän mahdollisuudet?

Maria Joutsenvirta totesi että myös kestävä kehityksen keskusteluissa tasa-arvo on noussut viime vuosina tärkeään rooliin. On ymmärretty, että kestävästä kehityksestä ei voida puhua huomioimatta sosiaalisen kestävyuden näkökulmaa sekä resurssien (sosiaalis-taloudelliset) eriarvoisuuden ongelmia. Nämä näkyvät niin paikallisella, kansallisella kuin globaalilla tasolla. Myös Isopahkala-Bouret totesi, että ilmastokriisi on ajassamme keskeisin pakottava sivistysagenda. Oppimisen, tasa-arvon ja ilmastokriisin yhteyksien pohtiminen on tärkeää.

Museot ja kirjastot tavoittelevat kävijöitä eri taustoista

Taide, kulttuuri ja taidekasvatuksen ovat sivistyksen keskeisiä elementtejä.

Anna-Kaisa Koski totesi, että mitä moninaisemmat näiden kenttien toimijat ovat, sitä syvällisempää on niiden kautta mahdollistuva sivistys. Koski nosti hyväksi esimerkiksi Euroopan kulttuuripääkaupungiksi 2026 valitun Oulun painopisteen lastenkulttuurin tuomiseksi päiväkoteihin ja kouluihin.

Lastenkulttuuripalveluiden yhdenvertainen saavutettavuus vaatii vahvaa etsivää työtettä, muuten niiden äärelle löytävät pääosin yhteiskunnan hyväosaisimmat. Taiteen ja kulttuurin ammattilaisten kenttä muotoutuu puolestaan vahvasti sen kautta, ketkä ovat lapsena ja nuorena harrastaneet taiteita, toisin sanoen: kenellä on ollut mahdollisuus harrastaa taiteita. Vahvat lastenkulttuuripalvelut kasvattavat myös aikuisten kulttuuripalveluiden käyttäjiä ja kulttuurin harrastajia. Koski jatkoi toteamalla, että informaalia sivistystyötä tehdään myös museoissa.

*Ovatko museot saavutettavia paikkoja ja tavoittavatko ne eri taustoista tulevia ihmisiä?
Anna Finnilä*

Anna Finnilän mukaan tasa-arvopyrkimykset museoalalla näkyvät yhtäältä keskusteluina siitä, kenen kulttuuria niissä esitetään, toisaalta siitä ketkä museoissa käyvät. Kosken mukaan museot voisivat toimia nykyistä vahvemmin sivistyksen suunnannäyttäjinä. Ne voisivat toimia aktiivisesti sen eteen, että mahdollisimman moni ihminen saisi harjoittaa luovaa maailman tarkastelua taiteen ja kulttuuriperinnön äärellä keskustellen, pohtien ja havainnoiden.

Severi Hämäri totesi, että taide, teatteri, musiikki, kirjallisuus olivat nousseet syrjäytettyjen kanssa työpajakeskusteluissa asioiksi, jotka olivat luoneet merkityksellisyyttä ja yhteisöllisyyttä heidän elämäänsä. Niiden kautta he kokivat olevansa osa yhteiskuntaa.

Taiteen (ja myös käsitöiden) merkitys on valtava siinä, että luodaan sivistyksen tasa-arvoa sekä kestäväää hyvinvointia. Valitettavasti taidekasvatus on niitä asioita, jotka ovat herkästi ensimmäisenä leikkauslistoilla. Severi Hämäri

Kirjasto lienee tärkein tasa-arvoistava sivistysinstituutio Suomessa peruskoulun jälkeen, Hämäri totesi. Kautonen jatkoi, että siinä missä museoihin saatetaan edelleen mennä varta vasten sivistymään, kirjastoon voi kuka tahansa astella vaikka viettämään aikaa. Kirjastoissa on pitkällisen työn tuloksena madaltunut kynnys, ja vahingossa voi silmä nähdä tai korva kuulla jotain kiinnostavaa, käteen voi tarttua kirja.

Tasa-arvo ja sivistys kohtaavat kritiikkiä eri suunnista

Riikka Leskisen mukaan on syntynyt kiivas vastareaktio, kun aikaisemmin marginaaliin työnnettyjä ryhmiä on ryhdytty nostamaan esiin. Vastustus näiden ryhmien esiintuomiseen on noussut uudella tavalla. Esimerkiksi kirjastojen saaman palautteen mukaan on ihmisryhmiä, jotka eivät tasa-arvopyrkimysten vuoksi enää koe kirjaston olevan heitä varten. He kokevat inklusion negatiiviseksi, heitä uhkaavaksi, asiaksi.

Myös sivistyskeskustelua kritisoidaan, sen sanotaan olevan elitististä, totesi Samu Nyström ja esitti kysymyksen siitä, miksi sivistyskäsite on hukkunut. Onko sivistyskeskustelumme ulossulkevaa? Nyström totesi, että sivistys olisi saatava jalkautettua uudelleen: 1800-luvulta aina 1970-luvulle saakka pidettiin esimerkiksi työväenopistoissa keskustelupiirejä, joissa oli valitusta aiheesta alustus ja sitten siitä keskusteltiin. Miksi ne loppuivat? Onko taustalla erityisesti yhteisöllisyyden muutos tai oppimisen välineellistyminen?

Ryhmässä todettiin, että hyvinvointivaltion synnyssä taloudellis-sosiaalisen tasa-arvon turvaaminen oli keskiössä. Rakenteet ovat tukeneet perustarpeiden tyydyttämistä. Nyt pitäisi kuitenkin luoda rakenteita moninaisuudelle ja sen rikkauden tunnistamiselle. Se, mitä aiemmin tehtiin ei siis enää riitä, sillä olemme uudessa tilanteessa moninaisuuden suhteen. Myös ekologinen kriisi on uusi asia ratkaistavaksi.

4. Tulevaisuus: Kohti tasa-arvoisempaa tai moniäänistä sivistystä

Tässä luvussa kokoamme asiantuntijaryhmän keskustelua koskien sivistyksellisen tasa-arvon tulevaisuutta.

Elämme kulttuurisesti moninaisessa yhteiskunnassa, jossa myös käsitykset sivistyksestä ovat moninaiset. Olisikin tärkeää huolehtia sivistyskeskustelun moniäänisyydestä, jotta sen määrittelyyn sisältyvää valtaa voitaisiin jakaa tasaisemmin. Jokaisella tulee olla tasa-arvoinen pääsy tietoon ja yhteiskunnalliseen keskusteluun, mikä edellyttää muun muassa kriittisen ajattelun ja lukutaidon vahvistamista. Tarvitsemme myös kykyä kohdata, reflektoida ja oppia yhdessä.

Kysymyksiä työskentelyssämme:

- Mitä voimme oppia menneestä ja muualta?
- Miten voisimme jatkossa toimia paremmin ja kestävämmiin?
- Minkälainen sivistys voisi olla tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta tavoittelevaa?

Heli Kautonen nosti heti alkuun tärkeän näkökulman: Jos sivistys kuuluu kaikille, missä ovat ne ”kaikki” sanomassa, mitä kullekin kuuluu. Kautonen viittasi siihen, että keskustelumme käydään liian usein pienissä kuplissa; niihin pääsevät osallistumaan harvat ja valitut. Hämäri jatkoi ajatusta sanomalla, että asetelmallisesti on haastavaa, jos tasa-arvoistetaan, osallistetaan ja muutenkin tuodaan jollekin ryhmälle ”hyvä” ulkoa ja mahdollisesti ”ylhäältä.” Onko silloin oikeastaan edes kyse sivistyksestä? Todellista sivistystä on kyky kohdata, kuunnella ja luoda tilaa sekä asettautua itse oppivan asemaan suhteessa toiseen. Reflektiivisyys omasta ”valta- asemasta” on tärkeää, jotta voidaan välttää eliitti vastaan muut - asetelma, joka sisältyy vanhaan valistuksen ajatukseen.

Hämäri nosti esiin myös sivistyksen ja osaamisen tasa-arvon globaalin historia- ja tulevaisuusulottuvuuden. Missä määrin tulevaisuudessa pitäisi sivistyksen tasa-arvosta keskusteltaessa ottaa huomioon historian suurien vääryyksien (kuten orjuuttaminen, kolonialismi, kansanmurhat, taloudellinen sorto) tuottamia eriarvoisuuksia? Missä määrin on kyse uudesta kolonialismista, kun yritykset metsästävät esimerkiksi Intiasta parhaimpia ja koulutetuimpia Piilaaksoon? Sama pätee myös suomalaisen maahanmuuttopolitiikkaan. Mikä on sivistyksen vastuu ja velvollisuus tasapainottaa näitä vääryyksiä?

Nina Hjelt nosti esiin oman toiminnan kriittisen tarkastelun tärkeyden: vain sitä kautta esimerkiksi syrjintää voidaan tunnistaa. Suomi muuttuu jatkuvasti moninaisemmaksi ja pohjatyötä on tärkeä tehdä nyt hyvin.

Sivistys vaatii kohtaamista, aikaa ja läsnäoloa. Niitä pitäisi lisätä kaikkialla, missä niistä on puutetta. Elämme maailmassa, jossa monin paikoin näennäinen eteenpäinmenon huuma sokaisee – paniikki iskee, jos asioihin pitää palata tai syventyä, totesi Mattila-Aalto. Dialogi, jossa pyritään ymmärryksen luomiseen ennen ongelmanratkaisua, tarjoaa mahdollisuuden ymmärtää ajatuksia ja arvostuksia ei-toivotun käyttäytymisen takana.

*Sivistyksen kannalta oleellista on tunnistaa, mitkä ovat mieltämme kontrolloivia voimia?
Mitä tekevät stressi, jatkuva ja yltyvä kiire, epävarmuus, kollektiivinen ja malliopittu
välinpitämättömyys, uupuminen ihmisten kyvyille hallita voimia, jotka vetävät meitä
imuunsa? Tiedämme, että hyvä aikomus ja tieto eivät yksinään riitä muuttamaan
tapoja. Minna Mattila-Aalto*

Esimerkiksi vihamielisyyttä eri ryhmien välillä voidaan laannuttaa tuomalla ihmisiä yhteen. Yhteiset ponnistelut rakentavat yhteisyyttä – käytännön tekoja ja tekoihin kannustavia lähiyhteisöjä tarvitaan. Sitoutuminen tasa-arvoa lisäävään toimintaan ja sivistystekoihin käytännössä voivat käynnistää prosessin, jossa ihminen alkaa luomaan itselleen lisää syitä sitoutua niihin.

Hämäri lisäsi, että lyhytjänteinen näkee vain hyödyn, pitkäjänteinen kestävyuden, resilienssin, joka on systeemin kyvyssä sopeutua ja mukautua ajan mittaan. Eero Ojasen jo pari vuosikymmentä sitten esittämä kysymys ”Onko meillä malttia sivistykseen?” on erittäin ajankohtainen yhä tänä päivänä.

Manninen totesi, että nykypäivässä on tilausta 1800-luvun lopun kansanvalistukselle ja sivistystoiminnalle. Sivistynyttä keskustelua ja medialukutaitoa opettavat kansalaistaitokurssit olisivat tarpeellisia monille.

Sivistyksellinen tasa-arvo ja tulevaisuus

Sivistyksellistä tasa-arvoa ja tulevaisuutta pohdittiin työpajassa skenaariotyöskentelyn kautta. Työpajassa esiteltiin kolme erilaista tulevaisuusskenaariota.

(1) Tulevaisuus, jossa sivistyspääoma tasaantuu ja demokraattinen osallisuus kasvaa.

Asiantuntijaryhmän mukaan tämä on mahdollista, jos:

- digitaalinen kuilu kaventuu
- sivistys nähdään itseisarvona, ei välineenä
- jokaisella on tasa-arvoinen pääsy tietoon ja yhteiskunnalliseen keskusteluun
- vahvistetaan erilaisia informaation lukutaitoja, ml. tekoälylukutaitoa
- varmistetaan, että jokaisella on välineitä ymmärtää ja osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun
- vahvistetaan kriittistä ajattelua ja lukutaitoa
- jokainen sivistynyt, aktiivinen kansalainen huolehtii lähiyhteisöstä sivistyneiden johtajien rinnalla
- pidetään huolta peruskoulujen ja erityisopetuksen rahoituksesta
- vahvistetaan tasa-arvoiseen vuorovaikutukseen perustuvaa tiedontuotantoa ja luodaan yhteisesti ymmärrettyjä tulevaisuusorientaatioita

(2) Tulevaisuus, jossa demokraattinen osallisuus kasvaa, mutta sivistyspääoma on kasaantunut.

Tähän skenaarioon voivat johtaa ainakin seuraavat kehityskulut:

- yleissivistävän ja formaalin koulutuksen epäarvostus
- demokratian väärinkäyttö
- kollektiivisen välinpitämättömyyden kasvu
- asiantuntijuuden kriisi
- ”totuus on äänestyskysymys” -ajattelun lisääntyminen

(3) Sivistyspääoma on tasaantunut, mutta demokraattinen osallisuus kasaantuu harvoille

Tässä skenaariossa:

- toteutuu heikko sosiaalinen liikkuvuus: taloudellinen ja sosiaalinen valta periytyy ja määräytyy muutoin kuin kouluttautumisen kautta
- vallitsee sivistynyt ekodiktatuuri
- näyttäytyy ahdas sivistyskäsitys: valta on elitististä ja sivistystoiminta ei tuota osallisuutta
- toisaalta nähtiin, että tilanne voi olla hyvä: meillä on sivistynyt kansa ja sivistyneet johtajat
- tulonjako ja talous voi toimia niin, että datatalouden huippuosaajat tuottavat toimeentulon perustulolla palveluita tuottaville ihmisille

(4) Sivistyspääoma on kasaantunut ja valta ja osallisuus kasaantuu vain harvoille.

Tällöin:

- työelämän arvot sanelevat sivistysajattelua, esimerkiksi ongelmanratkaisua

- lukio ja korkeakoulutus nähdään vain talouskasvun välineenä
- individualistinen ongelmanratkaisu kukoistaa
- tiedon määrä kasvaa, mutta kriittinen lukutaito ei
- taide ja kulttuuri ovat eliitille varattuja

5. Ajatuksia Sivistystilan sisällöiksi

Asiantuntijaryhmä valikoi ja priorisoi ensimmäisessä vaiheessa teemasta tuotettuja sisältöjä.

Sivistystilassa toivottiin näkyviin seuraavia teemoja:

- Sivistyksen pirulliset pulmat
- Inklusion illuusio. Inklusio tuo myös muutosta, uusia ääniä. Instituutiot muuttuvat sen myötä – niiden kuuluukin muuttua. Toisaalta on hyvä tunnistaa inklusion hankauksia: on ryhmiä, jotka pelkäävät muutosta. Myös sivistysliikkeen epäonnistumisten esiin tuominen inklusioasioissa.
- Moninaisuuden kanssa eläminen. Havaitaan, että Suomi on itseasiassa todella moninainen maa, ja on aina ollut. Ihmiset tulevat eri kulttuuristen arvostusten piiristä. Moninaisuutta voi lähestyä uteliaisuuden kautta
- Kolonialismi ja nationalismi, sivistyksen muotoutuminen kolonialismin kautta
- Tasa-arvon harha: ulossuljettujen ryhmien tunnistaminen; ulossulkemisen normalisointi
- Demokratia- ja osallisuuskasvatuksen jakautuminen, mahdollisuuksien tasa-arvo
- Uskonnot ja niiden merkitys sivistyksen kehittäjinä ja levittäjinä
- Sivistyksen rakentuminen erilaisten yhteiskunnallisten liikkeiden avulla, esimerkiksi naisasia- ja työväenliike, ihmisoikeus-, ympäristö- ja kansalaisjärjestöt
- Yhteiskunnan tietoinen rakentaminen tasa-arvoiseksi muun muassa oppivelvollisuuden, maksuttoman koulutuksen, kirjastolaitoksen ym. avulla
- Eri mieltä olemisen taito
- Tasa-arvon merkitys yhteiskunnan näkökulmasta ja koulutuksellisenä tavoitteena. Annetaan välineitä tunnistaa, miten asioita on normalisoitu, mitä ryhmiä on ulossuljettu, pohditaan ratkaisuja: koululla ja koulutuksella iso rooli
- Koulujen eriytyminen, oppimisen eriarvoistuminen. Olisi hyvä tiedostaa koulujen kasvavan eriytymisen mekanismit ja koulun kulttuurin valta-asetelmat. Lisäksi tulisi pohtia eriytymisen seurauksia.

Keskustelu Sivistystilan konkreettisista sisällöistä oli vilkasta.

Sivistystilan pitäisi mahdollistaa asettumisen erilaisten henkilöiden asemaan eri aikoina: mikä on ollut kulloinkin tarpeellista sivistystä, mikä on ollut saavutettavissa ja miten se on muuttunut aikojen saatossa.

Vähemmän etuoikeutettujen ääni olisi tärkeää saada kuuluviin. Ehdotuksina tarjottiin muun muassa simulaatiota, lisätyn todellisuuden avulla avautuvia kuvauksia, pedagogisia roolipelejä ja fiktion kautta tapahtuvaa samaistumisharjoittelua.

Kävijän pitäisi saada mahdollisuus hahmottaa omia etuoikeuksiaan ja kulttuurisia kupliaan erilaisten tarinoiden törmäyttämisen kautta. Ideoitiin tasa-arvon harhan fyysistä heijastamista, eriarvoisuuskehityksen visualisointia ja vääryystaulua.

Moniaistillisuutta, erilaisia materiaaleja ja tekstuureja sekä taidetta pidettiin merkityksellisenä Sivistystilan kokonaisuudelle. Myös erilaiset pelit ovat osa sivistyskokemusta: jossittelupeli, tavoitepolku ja trendien visualisointi olivat mainintoja erilaisista pelillistämideoista.

Konkreettisia ideoita Sivistystilaan

- Epätasa-arvon pakohuone: yhteistoiminnan kautta tapahtuvaa pakoa dystopiasta seikkailupedagogiikkaa hyödyntäen. Edellyttää fasilitaattoria ja etukäteisiä ryhmävarauksia.
- Interaktiivinen sivistysseinä, jossa voisi äänestää ja muotoilla sivistyskäsitystä. Tavoitteena herätellä kävijää pohtimaan omaa sivistyskäsitystään.

- Digitaalinen sivistyspeli: mallinnetaan erilaisten skenaarioiden kautta, kuinka omilla valinnoilla voi vaikuttaa tulevaisuuteen.
- Roolipeli. Monenlaisia toteutusvaihtoehtoja: tietokonepeli tai mobiilisovellus, jonka kanssa liikutaan fyysisessä tilassa, larppaus tai opastettu roolipelipolku, jonka alussa arvotaan eri roolit ja kuljetaan ryhmänä läpi eri aikakausia esittävää polkua. Tavoitteena pelin kautta hahmottaa omia etuoikeuksia, eriarvoistavia ilmiöitä sekä sitä, miten yhteiskunnan eri muutokset ja ilmiöt ovat vaikuttaneet sivistyskäsitteisiin ja -mahdollisuuksiin.
- Tasa-arvon harha -heijastus. Luodaan tilaan konkreettinen fyysinen heijastus, vääristymä, jota kävijät lähtevät sanallistamaan: mitä harhassa näkyy. Tasa-arvon harhaa ei näe, mutta se on olemassa. Esimerkiksi lamppu, peili tai heijastus, joka näyttää liikkuvan ihmisen itsensä mukaan.
- Sivistyksen rakentaminen alhaalta ylös: kansalaisjärjestöt esiin. Toiminnan esittely tietyllä formaatilla, toimijuuden kautta: toiminnan merkitys, tavoiteltu muutos, arvojen toteutuminen. Tavoitteena antaa käsitystä suomalaisesta kansalaistoiminnasta sekä kansalaisjärjestöjen roolista ja mahdollisuuksista sivistystoimijoina. Suunnittele oma järjestö.
- Pohdintatehtävä: miltä näyttää sivistyksen tasa-arvo sinun mielestäsi: esineitä, materiaaleja

6. Lopuksi

Tasa-arvo on edelleenkin sivistyksen keskeisimpiä periaatteita ja tavoitteita.

Suomea kuvataan usein tasa-arvon mallimaaksi, olemme ylpeitä tasa-arvoisesta yhteiskunnastamme. Koulutus- ja sivistyskentällämme on kuitenkin edelleen monia tasa-arvopuutteita. Emme ponnista yhtenevistä lähtökohdista, emmekä tule aina kohdatuiksi ja kohdelluiksi yhdenvertaisesti.

Tasa-arvo myös tarkoittaa ihmisille hieman eri asioita. Onkin tärkeää kysyä, pyrimmekö tosiasialliseen tasa-arvoon vai riittääkö meille mahdollisuuksien tasa-arvo, joka vaikuttaa jättävän huomiotta erilaiset rakenteelliset esteet.

Asiantuntijaryhmässä nostettiin esiin laajasti sivistyksen tasa-arvoisuutta heikentäviä rakenteellisia tekijöitä. Tällaisia ovat erityisesti sosioekonomiset tekijät sekä kuuluminen aliedustettuihin ryhmiin. Niin muodollisen kuin epämuodollisen koulutuksen tiedetään periytyvän ja kasautuvan. Sama pätee kulttuuripalveluihin. Kyse on kokonaisvaltaisesta ongelmakentästä, johon vaikutetaan hyvinvointivaltiossa lukuisin keinoin. Esimerkiksi lapsiperheköyhyyden vähentämisen vaikutukset ulottuvat moneen. Voidaksemme toimia sosiaalisesti kestävämmillä tavoilla meidän on uskallettava tarkastella kriittisesti toimintaamme ennen ja nyt – ja oltava valmiita tekemään toisin.

Tärkeänä askeleena tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta tavoittelevalle sivistykselle olisi kolonialismin perinnön tunnistaminen. Maailmankuvamme on historiallisesti rakentunut – ja rakentuu edelleen – sorrolle. Asiantuntijaryhmä nosti esiin, että meidän tulee huolehtia erilaisten ryhmien pääsemisestä keskusteluissa ääneen. Tulisi siis löytää saavutettavia keinoja lisätä keskusteluun osallistumista sekä kohtaamista ja kuuntelua.

Tausta-aineistoa

Yhdenvertaisuuslaki

Yhdenvertaisuuslain nojalla jokaisella oppilaalla ja opiskelijalla on oikeus turvalliseen ja yhdenvertaiseen oppimisympäristöön. Turvallinen oppimisympäristö on vapaa häirinnästä.

Yhdenvertaisuuslaki kieltää ihmisarvoa loukkaavan tai uhkaavan ilmapiirin luomisen alkuperän, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun kielletyn syrjintäperusteen nojalla. Häirintää voi olla esimerkiksi nimittely ja muu kiusaaminen tai yksityiselämää koskevien tietojen tai huhujen levittäminen.

Yhdenvertaisuuslaki asettaa koulutuksen järjestäjille ja oppilaitoksille kahdenlaisia velvoitteita:

- Koulutuksessa on huolehdittava, ettei koulutuksen järjestäjän tai oppilaitosten toiminta ole millään tavalla syrjivää. Koulutuksen käytäntöjä on tarkasteltava erilaisten oppilaiden ja opiskelijoiden näkökulmasta, jotta jokaisella olisi yhdenvertainen mahdollisuus oppia ja osoittaa oppimaansa.
- Koulutuksen järjestäjillä ja oppilaitoksilla on velvollisuus edistää yhdenvertaisuuden toteutumista. Tämä vaatii yhdenvertaisuustilanteen arviointia, suunnitelmallisia toimia havaittujen ongelmien korjaamiseksi ja seurantaan toimenpiteiden vaikutuksista.

Lue lisää yhdenvertaisuuslain sisällöistä: <https://syrjinta.fi/koulutus>

Oppilaiden taustat vaikuttavat koulumenestykseen.

Ylisukupolvinen huono-osaisuus on kasvanut, perheen sosioekonominen asema, maahanmuuttajatausta ja sukupuoli ovat oppimistuloksiin voimakkaasti vaikuttavia tekijöitä. Pisa-tutkimuksen mukaan koulujen oppimistuloksiltaan heikoimman ja parhaan kymmenyksen välillä on yli kahden vuoden kouluopiskelua vastaavat erot.

Koulutus valikoi, ja koulutuksessa valikoidaan. Koulutuksellinen valikointi voidaan ajatella yhteiskunnalle ja yksilölle hyödylliseksi: sopivat ja oikeat ihmiset valikoidaan oikeisiin paikkoihin. Koulutuksella on yhteiskunnassa tarvittavien tietojen ja taitojen uusintamistehtävä. Myös yhteisön arvostamat arvot, käyttäytymistavat ja työn- ja vallanjaon suhteet uusinnetaan. Oppilaiden on nähty eriytyvän ja valikoituvan eri koulutusurille ja sitä kautta työelämään aiemman eri sosiaaliryhmien jakoon perustuneen rinnakkaiskoulujärjestelmän sijaan nykyisin hienovaraisemmin. Koulutus ei ole koskaan kulttuurisesti neutraalia, vaan osa yhteiskunnan sosiaalisia rakenteita. Valtakulttuuri määrittää eri instituutioiden, kuten koulun arvojärjestelmän ja sen mukaisen toiminnan.

Intersektionaalisuuden käsite kuvaa sitä, että meihin yhteiskunnallisiin asemiin vaikuttavat samanaikaisesti monet päällekkäiset kategorisoinnit. Esimerkiksi sukupuoli ei yksin riitä selittämään identiteettimme muodostumista ja kohtaamaamme kohtelua ja mahdollista syrjintää. Vaikkapa ”nainen” kategoriana ei tarkoita sitä, että henkilö jakaa saman aseman esimerkiksi toisesta uskontokunnasta tulevan naisen kanssa. Myöskään muut yksittäiset kategorisoinnit eivät selitä yhteiskunnallista asemaa tai minuuden muodostumista tyhjentävästi.

Lue lisää intersektionaalisuudesta

Leena-Maija Rossi: Intersektionaalisuus – kun sukupuoli ei riitä (Niin & Näin 1/2021)

<https://netn.fi/sites/www.netn.fi/files/netn211-10.pdf>

Vähemmistöt ja eronteot koulutuksessa

Saamelaiset

Suomessa saamelaisia pidettiin 1800- ja 1900 -lukujen taitteessa yleisesti sivistymättöminä, ja saamelaiskulttuuria rappeutuneena. Kirkon järjestämän opetuksen aikana saamelaiset joutuivat kirkon toimenpiteiden ja sivistämisen kohteiksi. Saamen kieltä ja kulttuuria pidettiin toisarvoisena ja saamelaisia koskevat aloitteet ja keskustelut kumottiin usein perusteluilla saamen kielen pienuudesta ja katoavan kielen hyödyttömyydestä suomalaisessa yhteiskunnassa.

Toisen maailmansodan jälkeen saamen käyttö jopa kiellettiin kouluissa tai saamenkielisiä opettajia ja saamenkielistä opetusmateriaalia ei ollut. Saamenkieliset opettajatkaan eivät kuitenkaan opettaneet saameksi kuin poikkeustapauksissa. Saamelaiset lapset lähetettiin kouluihin asuntoloihin sotien jälkeen. Koulussa ei ollut lupa käyttää omaa kieltä. Lapset oppivat häpeämään omaa kieltään ja kulttuuriaan. Kielen menettämisen lisäksi turvattomuus ja kodin menettämisen tunteet sekä henkisen väkivallan kokemukset olivat tuttuja koulukokemuksia. Saamelaislasten koulutus on tuottanut sukupolvet ylittäviä traumoja.

Saamenkielinen opetus lähti liikkeelle Utsjoelta ja Inarista 1970-luvun puolivälissä, peruskoulun ensimmäiseltä vuosikymmeneltä lähtien. Nykyisin kaikki saamelaisten kotiseutualueen peruskoulut ja lukiot antavat saamen kielen opetusta.

Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella ei ole ennen vuotta 2018 annettu saamenkielistä opetusta, mutta tilanne on muuttumassa. Pasilan peruskoulussa Helsingissä käynnistettiin saame-suomi-kaksikielinen luokkaopetus syksyllä 2018 ja saamenkielistä opetusta suunnitellaan myös Ouluun, Rovaniemelle ja Sodankylän kirkonkylään. Saamelaiskäräjät edistää saamen kielten, saamenkielistä sekä saamelaisen kulttuurin opetusta ja edustaa saamelaisten ääntä koulutuspolitiikassa. Saamelaisten suomalaistaminen ei ollut kirjattuna mihinkään politiikkaohjelmaan, mikä osaltaan saattaa vaikeuttaa tapahtuneen ja sen seurauksien käsittelyä Suomessa.

Lue lisää saamen kielen ja kulttuurin opetuksesta:

Inker-Anni Linkola-Aikio, Merja Paksuniemi & Pigga Keskitalo: Saamelaislasten historiaa satavuotiaassa Suomessa (Agon 2/2018) <http://agon.fi/article/saamelaislasten-historiaa-satavuotiaassa-suomessa/>
Saamelaiskäräjät, oppimateriaalit <https://www.samediggi.fi/toiminta/koulutus-ja-oppimateriaali/>
Oktavuolta – saamelaistietoa opetukseen <https://www.oktavuolta.com/saame-koulutuksessa>

Romanit

Romaneilla on ollut Suomessa mahdollisuus osallistua koulutukseen vasta noin kolmenkymmenen vuoden ajan. Ennen peruskoulu-uudistusta romanit eivät käyneet juuri koulua. 1950-luvulla koulua käyneistä romaneista vain joka neljäs sai päättötodistuksen. Koulunkäyntiä vaikeuttivat kiertolaiselämä ja kurjat asuinolosuhteet. Myös syrjintä oli avointa. Romaneja ei haluttu naapureiksi eikä heidän lapsia omien lasten koululuokille.

Romanilasten ja -nuorten kouluttautuminen on lisääntynyt. Edellytyksiä koulunkäynnille ovat parantaneet kohentunut asuntotilanne sekä yhteiskunnan muuttuminen monikulttuurisemmaksi. Romaniväestön koulutustaso on kuitenkin edelleen alhaisempi kuin valtaväestöllä. THL:n [Romanien hyvinvointitutkimuksen](#) mukaan keskimäärin kolmanneksella on perusasteen jälkeinen tutkinto. Opisto- tai korkeakoulutasoinen tutkinto on alle kymmenesosalla. Jatkokoulutukseen hakeutuvien romaninuorten määrä on huomattavasti pääväestöön kuuluvia nuoria alhaisempi. Lukioon hakevien määrä on erittäin alhainen.

Yhtenä merkittävänä syynä koulutustason alhaisuuteen on pidetty koulutushistorian lyhyttä. Tällä hetkellä koulussa olevien lasten vanhemmat ovat ensimmäinen tai toinen sukupolvi, jolla on ollut mahdollisuus käydä koulua. Koulua käyneillä vanhemmilla on paremmat edellytykset olla lastensa tukena koulunkäynnissä.

Vanhempien koulutustaustan lisäksi lasten koulutukseen vaikuttavat kieli ja siihen liittyvä kulttuuriperinne, sekä sosiaalinen status. Yhdeksi romaniooppilaiden koulussa viihtymättömyyden syyksi on esitetty, ettei koulu ota riittävästi huomioon romanikulttuurin erityispiirteitä, vaan kaikkia oppilaita käsitellään samalla tavalla. Romanilapsi saattaa olla ainoa kulttuurinsa edustaja luokassa. Romanipoliittisen ohjelman mukaan koulussa tapahtuvaa syrjintää voidaan vähentää romanikulttuurin tuntemusta lisäämällä.

Romanit kohtaavat edelleen syrjintää niin julkisilla paikoilla, viranomaisten taholta, kuin työn ja asunnon haussa. Romanien hyvinvointitutkimuksen (Roosa) osallistujista lähes puolet oli kokenut epäoikeudenmukaista kohtelua tuntemattomilta julkisella paikalla. Kokemukset olivat erityisen yleisiä nuorten keskuudessa. Myös viranomaisten taholta kohdattiin epäoikeudenmukaista kohtelua.

Lue lisää romanien koulunkäynnin ongelmista

Suomen romanifoorumi: Koulunkäynnin ongelmat <https://www.romanifoorumi.fi/romanit-suomessa/romanien-yhteiskunnallinen-asema/koulunkaynnin-ongelmat/>

Maahanmuuttajataustaiset henkilöt

Kouluissa on vahva valkoisen suomalaisuuden normi. Normista poikkeavat luokitellaan usein ”maahanmuuttajiksi”, olivat he sitä tai eivät. Koulussa saatetaan esimerkiksi olettaa, että iholtaan ruskea tai musta lapsi tarvitsee suomi toisena kielenä -opetusta, vaikka kotikielenä olisikin suomi. Lisäksi maahanmuuttajataustaisia oppilaita ohjataan usein alemmille koulutusasteille heidän taidoistaan riippumatta. Nämä ovat esimerkkejä rakenteellisesta rasismista. Terminä se viittaa rasismiin yhteiskunnallisena ongelmana.

Yhdenvertaisuusvaltuutetun vuonna 2019 tekemän [kyselyn](#) mukaan Suomen afrikkalaistaustaisista kaksi kolmasosaa on kokenut syrjintää koulussa. Osa on saanut ensimmäiset kokemuksensa jo päiväkodissa. Selvä enemmistö kyselyn vastaajista on kokenut syrjintää koulutuksessa (67%). Rasismia ilmenee vastaajien mukaan sekä muiden opiskelijoiden että opetushenkilökunnan taholta, mutta myös muun henkilökunnan, kuten kuraattorin ja kouluterveydenhoitajan taholta. Lähes viidesosa vastaajista on kokenut syrjintää jo ennen kouluikää varhaiskasvatuksessa. Eniten syrjintää on koettu vuorovaikutustilanteissa muiden oppilaiden kanssa poissa opettajien valvovan silmän alta, esimerkiksi välitunnilla. Myös korkeakouluissa etniset vähemmistöt ovat aliedustettuja.

Vammaiset

Suhtautuminen vammaisuuteen on ollut syrjinnän leimaamaa ja se on sisältänyt tietämättömyyttä, ymmärtämättömyyttä, välinpitämättömyyttä ja jopa pelkoa. Vammaisuutta tarkasteltiin 1970-luvun puoliväliin saakka ensisijaisesti lääketieteellisenä ja hoidollisena kysymyksenä. Tämän vuoksi vammaisia ihmisiä hoidettiin usein erillään omissa laitoksissa. Sittemmin vammaisuutta alettiin tarkastella myös sosiaalisesta näkökulmasta.

Jokainen lapsi, vammastaan tai muusta erityisestä piirteestään huolimatta on oikeutettu saamaan perusopetusta Suomessa Suomen perusopetuslain vaatimalla tavalla. Jokainen kehitysvammainen on oikeutettu myös saamaan oppimiseen ja opetukseen kuuluvaa erityistä tukea ja apuvälineitä sen vaatiessa.

Inklusiolla tarkoitetaan yleisen- ja erityisopetuksen sulautumista toisiinsa yhtenäiseksi kouluksi. Ajatuksena on, että kaikki oppilaat mahdollisesta vammasta huolimatta kävisivät koulua yhdessä. Opetusta järjestettäisiin oppilaan yksilöllisen edellytyksen mukaisesti. Inklusio ei tarkoita tiettyä saavutettua tilaa, vaan sen tavoitteena on jatkuvan oppimisen ja osallistumisen esteiden purkamista koulussa ja koko yhteiskunnassa. Kansainvälisessä vertailussa Suomi ei Opetushallituksen mukaan sijoitu inklusion kärkimaihin. Kun Islannissa ja Norjassa lähes kaikki erityisen tuen oppilaat opiskelevat valtaosan opiskeluaikastaan yleisopetuksen ryhmissä, vastaava osuus Suomessa on vain vähän yli 35 %.

Sukupuoli: heteronormatiivisuus, seksuaalivähemmistöt

Sukupuoli ja seksuaalisuus ovat pitkälti historiallisesti, yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti rakentuneita. Suhtautuminen -moninaisuuteen on vaihdellut eri aikoina maailmassa, myös Suomessa. Vuosisatoja sukupuolten moninaisuutta on leimannut synty, sairaus ja rikos. Esimerkiksi sukupuolirajan ylittäminen tai roolinotto on mielletty rangaistavaksi teoksi.

Ennen 1800-lukua asenteet moninaisuutta kohtaan olivat jopa jossain määrin suvaitsevia, kunnes 1800-luvulla käsitykset tiukentuivat ja seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuulumisen miellettiin sairautena tai kehityshäiriönä. 1900-luku vain vahvisti kielteistä ilmapiiriä.

Tänä päivänä sukupuolista ja seksuaalisuudesta tiedetään huomattavasti enemmän ja tutkimusta on tehty aiheesta enenevässä määrin 1900-luvun lopulta lähtien. Sukupuolten moninaisuus tunnustetaan melko laajalti ja vuonna 2019 tehdyn tutkimuksen mukaan 70 % suomalaisista (N = 4700) kokee, että ennakkoluulot ovat vähentyneet ja suvaitsevaisuus kasvanut edeltävän viiden vuoden aikana. Elämme kuitenkin edelleen melko heteronormatiivisessa maailmassa, jossa sukupuolen tai seksuaalisuuden kirjoa ei haluta nähdä. Heteronormi on piiloinen normi, joka tulee edelleen esiin muun muassa kuvastoissa, oppikirjoissa ja kasvatuksessa. Myös kouluympäristöissä esiintyy yhä edelleen useita sukupuoliin ja sukupuolen ilmaisuun liittyviä normeja. Suomalainen koulutusjärjestelmä osaltaan tuottaa, ylläpitää ja uusintaa sukupuolittunutta toimijuutta ja rakenteita.

Sosioekonominen tausta/luokka

Vanhempien koulutuksella on merkittävä vaikutus lasten kouluttautumiseen. Koulutus toistaa etuoikeuksia, samoin kuin uusintaa sukupuolten eroja muistuttaa Koulutuksen arviointikeskuksen [selvitys](#). Lasten koulutustason on todettu olevan sidoksissa vanhempien, erityisesti isän koulutukseen. Mitä enemmän vanhemmilla on koulutusta, sitä korkeammalle myös lapset keskimäärin kouluttautuvat.

Esimerkiksi yliopiston kulttuuri ja historia perustuvat keski- ja yläluokkaisille arvoille, jotka eivät ole välttämättä samoja kuin työväenluokkaisissa kodeissa. Moni työväenluokkaisesta taustasta korkeakouluun tullut kokee tunnetta, että on väärässä paikassa, vaikka pärjäisikin hyvin. Opiskelijat kuvailivat pomppivansa kahden kulttuurisesti erilaisen maailman välillä.

Kieli- ja muut painotetut opetusvalinnat lisäävät eriytymistä. On tutkittu sitä, miten perheet käyttävät valikoitumisen reittejä. Seuraukset ulottuvat myös siihen, miten painotetut luokat vaikuttavat oppilaiden käsityksiin itsestään.

Alueellinen eriarvoisuus

Koulutusmahdollisuudet ja koulutuksen laatu ovat hyvin riippuvaisia myös alueellisista eroista. Lapset ovat alueellisesti jopa eriytyneempiä kuin aikuiset, joiden elämänpiiri ulottuu laajemmalle. Koulujen osaamiserojen taustalla on erityisesti oppilaspohjan eriytyminen koulujen välillä. Sama nähdään myös varhaiskasvatuksen puolella.

Alueellinen koulujen eriytyminen on helposti pysyväksi muuttuva lähtökohta. Alueelliset erot ovat koulujen ja oppilaiden arjen näkökulmasta isoja, kertoo mm. OKM:n tilaama [Koulutuksellinen tasa-arvo, alueellinen ja sosiaalinen eriytyminen ja myönteisen erityiskohtelun mahdollisuudet – näkökulmia ja avainkysymyksiä jatkotyön kannalta](#), joka julkaistiin helmikuussa 2021. Tutkijat muistuttavat, että kouluilla on ydintehtävänsä, mutta niillä on muitakin rooleja yhteisöjen kannattelussa.

Asiantuntijoiden esittelyt

Anna Finnilä on filosofian maisteri, joka toimii Helsingin kaupunginmuseossa tiimivastaavana. Hän on erikoistunut museopedagogiikkaan, museon hyvinvointipalveluihin ja historian elävöittämiseen sekä julkaissut useita tietokirjoja lapsille.

Jenni Helakorpi, FT, on tutkijatohtori Helsingin yliopiston Kasvatustieteellisessä tiedekunnassa Suomen Akatemian ja Svenska Kulturfondenin rahoittamassa hankkeessa *Racism and Antiracism in Lower Secondary Education*. Väitöskirjassaan Helakorpi tutki kansallisten romaniväestöjen koulutukseen kohdistettuja toimenpiteitä Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa

Ulpukka Isopahkala-Bouret on Aikuiskasvatustieteen päätoimittaja ja kasvatustieteen professori Turun yliopistossa, erityisalana koulutuksellinen tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus. Hän on tutkimuksissaan keskittynyt peruskoulun jälkeiseen koulutukseen ja tarkastellut yhteiskunnallista eriarvoistumista koulutuksen ja työmarkkinoiden välisen suhteen kautta.

Maria Joutsenvirta, Kauppätieteiden tohtori Maria Joutsenvirta on kestävään talouteen ja yhteiskuntaan erikoistunut tutkija ja yhteiskehittäjä. Hän on kiinnostunut dialogisesti ja monitiedollisesti edistettävästä systeemisestä muutoksesta ja transformatiivisesta oppimisesta.

Heli Kautonen, FT, toimii Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjaston johtajana. Hän on työurallaan ollut mukana kehittämässä kansallista Finna-palvelua ja muita kulttuurin ja tieteen digitaalisia verkkopalveluita. Sivistyskeskustelussa hän pyrkii tuomaan esiin kirjastojen ja muiden kulttuuriperintöorganisaatioiden – sekä niiden palveluja käyttävien ihmisten – näkökulmia.

Anna-Kaisa Koski, väitöskirjatutkija ja kuraattori, työskentelee taiteen ja ilmastonmuutoksen risteymissä Kenen ilmasto, kenen tulevaisuudet? -hankkeessa (Punos-työryhmä, 2021-2024). Aiemmin hän on työskennellyt kulttuurihistoriallisissa museoissa kehittämistehtävissä ja osallisuuden asiantuntijana.

Vesa-Matti Lahti on VTT, joka teki väitöskirjansa ympäristösosiologian alalta. Hän työskentelee Sitran ennakoititimiissä, tällä hetkellä Sivistys+-projektissa (1/2020–6/2022). Hän on erityisen kiinnostunut sivistyksen narratiivien päivittämisestä ja laajentamisesta sekä sivistysihanteen tulevaisuudesta.

Riikka Leskinen, Pedagoginen informaattikko, FM / Helsingin keskustakirjasto Oodi. Leskinen koordinoi kirjaston pedagogisia palveluita ja henkilöstön osaamisen kehittämistä. Hänen kiinnostuksensa kohdistuu erityisesti informaatioköyhyyteen ja digitaaliseen kuiluun sekä yhdenvertaisuuden edistämiseen.

Jyri Manninen, KT, aikuiskasvatustieteen professori, Itä-Suomen yliopisto, dosentti, Helsingin yliopisto. Tutkimusaiheita mm. vapaan sivistystyön toiminta sekä aikuiskoulutuksen ja yliopistojen oppimisympäristöt. Häntä kiinnostaa sivistystyön vahva historia ja ihmettely, miksei sen eteen työskennellä nyky-yhteiskunnassa, jossa 'sivistysvaje' aiheuttaa jo monenlaisia ongelmia.

Minna Mattila-Aalto, VTT ja työn kehittämisen maisteri. Hän on hybridiryittäjä, tietokirjailija-blogisti ja toimii tutkimus- ja kehittämisspäällikkönä TTS Työtehoseurassa sekä KVS-säätiön hallituksessa. Hänen tieteellinen ja toiminnallinen kiinnostuksensa kohdistuu erityisesti työelämäsivistykseen.

Reijo Miettinen, Valtiotieteen tohtori (VVT), Helsingin yliopiston aikuiskasvatustieteen emeritus professori. Hän on tutkinut opetustyötä ja teknologisia innovaatioita, mm. tietomallintamisen käyttöönottoa rakennusteollisuudessa. Viime vuosina hän on selvittänyt sivistys-käsitteen aatehistoriallisia juuria.

Samu Nyström FT, tietokirjailija, Suomen ja Pohjoismaiden historian dosentti, Helsingin yliopisto. Nyström on tutkinut mm. vapaan sivistystyön historiaa, perehtyen erityisesti kansalais- ja työväenopistoliikkeen

vaiheisiin. Helsingin työväenopiston ja Kansalaisopistojen Liiton historioiden lisäksi hän on kiertänyt opistokenttää ja luennoinut liikkeen historiasta niin opetushenkilökunnalle kuin suurelle yleisöllekin.

Hanna Rahkonen, Suomen Opettajaksi Opiskelevien Liiton SOOL ry:n varapuheenjohtaja, tuleva luokanopettaja sekä suomen kielen ja kirjallisuuden aineenopettaja, Tampereen yliopisto. Hänestä sivistys kuuluu kaikille - se on iso syy miksi hän opiskelee opettajaksi. Sivistyskeskustelussa hän huolehtii opeopiskelijoiden ja opettajankoulutuksen äänestä.

Sanna Rekola työskentelee Sitrassa Sivistys+-projektissa asiantuntijana. Hän on kiinnostunut sivistyksen merkityksistä muutosvoimana kohti kestävää tulevaisuutta. Lähellä sydäntä ovat myös osallisuuden ja aktiivisen kansalaisuuden teemat, systeeminen muutos ja tulevaisuusajattelu.

Marita Salo, KM, on Opintokeskus Siviksen toiminnanjohtaja ja rehtori, sekä puheenjohtaja Opintokeskukset ry:ssä. Kansalaisjärjestöjen ääni ja rooli sivistyskeskustelussa on hänelle tärkeä, sillä osallisuus ja aktiivinen kansalaisuus ovat tärkeä osa sivistisyhteiskuntaa.

Katariina Stenberg toimii didaktiikan yliopiston lehtorina Helsingin yliopistossa. Hänen tutkimusintressejään ovat opettajan identiteetti, opettajaksi opiskelevien ammatillinen kehittyminen ja opettajankoulutus.

Riikka Suhonen tutkii väitöskirjassaan maailmankansalaisuutta ja globaaleja ilmiöitä toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa. Suomessa näitä teemoja voisi kutsua globaaliksi sivistykseksi, jota osallistuminen tämän päivän yhteiskunnalliseen keskusteluun ja toimintaan vaatii.

Ilona Taimela, KM, opetuskonsultti ja yrittäjä. Hän kouluttaa opetusalan henkilöstöä mm. monialaisten opetuskokonaisuuksien ja tutkivan oppimisen edistämiseen sekä kestäväen tulevaisuuden rakentamiseen. Ilona on ollut KVS-säätiön Etäkoulu Kulkurissa suunnittelemassa ja toteuttamassa etäopetusta Al-Holin leirin suomalaisille lapsille Syyriaan.

Tuukka Tomperi, KT, FM, toimii tutkijana Tampereen yliopistossa Koneen säätiön rahoituksella ja sivistyskentällä mm. filosofisessa niin & näin -kollektiivissa sekä Opetushallituksen johtokunnassa. Hän on kiinnostunut demokratiakasvatuksesta ja ajattelutaitojen opettamisesta sekä tasa-arvoista kansalaissivistystä vaalivasta koulutuspolitiikasta.

Jaakko Vilja FM, VTM, on Kriittisen korkeakoulun koordinaattori ja vs. toiminnanjohtaja. Vilja on kiinnostunut erityisesti uusien yhteyksien löytymisestä niin toiminnallisella kuin sisällölliselläkin tasolla. Vapaan sivistystyön merkitys on hänen mielestään erityisesti ennakoimattomien tulevaisuuden polkujen pohjastamisessa monimuotoisen inhimillisen kasvun kautta.